

تبدیلی آب و ہوا

آبہوا جي تبديلي

مرتبہ :	محمد ظفر خان
نظر ثانی :	ڈاکٹر غلام اکبر، ناصر علی پنهور
معاونت :	بدر النساء
چتر کار :	سید محمد رضا
طباعت :	ڈبلیو ڈبلیو ایف، پاکستان
تعداد :	۲۵۰
لے آؤٹ :	قمر الطاف (پرینٹنگ زون)

یہ مطبوعہ انڈس فار آل پروگرام کے تحت ڈبلیو ڈبلیو ایف، پاکستان نے ۲۰۱۰ میں شائع کیا۔

ترتیب ڈینڈر :	محمد ظفر خان
نظر ثانی :	ڈاکٹر غلام اکبر، ناصر علی پنهور
معاونت :	بدر النساء
سنڈیکار :	پروفیسر ڈاکٹر علی مرتضیٰ ڈاریجو
چتر کار :	سید محمد رضا
طباعت :	ڈبلیو ڈبلیو ایف، پاکستان
تعداد :	250
لی آؤٹ ۽ ڈزائن :	قمر الطاف (پرینٹنگ زون)

ہی تعلیمی مواد، ڈبلیو ڈبلیو ایف پاکستان، سندھو سینی لاء پروگرام ہیٹ 2010 مہ چاپیو

اساتذہ کیلئے ہدایات

مقاصد

- ♦ ہدف گروپ تبدیل آب و ہوا کے بارے میں جان سکیں
- ♦ تبدیل آب و ہوا کی وجوہات اور ممکنہ اثرات کے بارے میں بتائیں
- ♦ پاکستان، انڈس ڈیلٹا اور سندھ کے ماحولیاتی خطے پر تبدیل آب و ہوا کے منفی اثرات سے آگاہ ہوں
- ♦ تبدیل آب و ہوا کے منفی اثرات کو کم سے کم یا زائل کرنے کے لیے ممکنہ اقدامات کے بارے میں جان سکیں

ہدف گروپ

طلباء و طالبات، کمیونٹی

دورانیہ

۳۰ سے ۴۰ منٹ

ہدایات برائے اساتذہ

- ♦ تبدیل آب و ہوا کے بارے میں سمجھانے کیلئے مقامی مثالیں دیں
- ♦ ہدف گروپ سے پوچھیں کہ وہ کونسے ایسے عوامل ہیں جو آب و ہوا میں تبدیلی کا باعث ہیں
- ♦ ہدف گروپ سے پوچھیں کہ تبدیل آب و ہوا کے منفی اثرات کو کم کرنے کیلئے وہ کیا کر سکتے ہیں

استادن لاء ہدایتون

مقصد:

ہدف گروپ متجندڙ آبهوا جي ڇاڻ رکڻ
متجندڙ آبهوا جا سبب ۽ انهن جي اثرن جي باري ۾ ٻڌائي
متجندڙ آبهوا جي پاڪستان، انڊس ڊيلٽا ۽ سنڌ جي
ماحولياتي خطي تي پوندڙ خراب اثرن کان واقف هجڻ
متجندڙ آبهوا جي خراب اثرن کي گهٽ ۾ گهٽ يا زائل ڪرڻ
لاءِ ممڪن قدم ڪرڻ جي ڇاڻ رکڻ

هدف گروپ:

شاگرد ۽ شاگردياتيون
ڪميونٽي

وقت:

30 کان 40 منٽ

استادن لاءِ هدايتون: متجندڙ آبهوا جي سمجهائيءَ لاءِ مقامي مثال ڏيڻ گهرجن

هدف گروپ کان پڇو ته اهي ڪهڙا عمل آهن جن جي
ڪري آبهوا ۾ تبديلي اچي ٿي

هدف گروپ کان پڇو ته متجندڙ آبهوا جي خراب اثرن کي
گهٽ ڪرڻ ۾ اهي ڪهڙو ڪردار ادا ڪري سگهن ٿا

تبدیلیء آب وهوا: عالمی تناظر / عالمی پسمنظر: آبھوا جي تبديلي

تبدیلیء آب و ہوا: عالمی تناظر:

تبدیلیء آب و ہوا سے مراد عالمی سطح پر فضا/کرہ ہوائی میں وہ تبدیلی ہے جو موسم و آب و ہوا میں فطری تغیر و تبدیلی کے ساتھ ساتھ بالواسطہ یا بلاواسطہ انسانی سرگرمیوں کے نتیجے میں وقوع پزیر ہوتی ہے جس کا دورانیہ ایک خاص اور لمبے عرصے یعنی دہائیوں پر محیط ہوتا ہے۔

عالمی سطح پر درجہ حرارت میں بتدریج اضافہ دیکھا گیا ہے اور بین الاقوامی پینل برائے تبدیلی آب و ہوا (Inter-governmental Panel on Climate Change) کے مطابق گزشتہ صدی کے دوران عالمی سطح پر درجہ حرارت میں 0.6 ڈگری سینٹی گریڈ اضافہ دیکھا گیا ہے اور موجودہ صدی کے آخر تک یہ تبدیلی 1.4 سے 5.8 ڈگری سینٹی گریڈ تک بڑھنے کا امکان ہے۔

عالمی پسمنظر: آبہوا جي تبديلي

آبہوا ۾ تبديليء مان مراد، عالمي سطح تي فضا يا وائي مندل (Atmosphere) ۾ پيدا ٿيندڙ اهڙي تبديلي جيڪا موسم ۽ آبہوا ۾ فطري تبديلي پيدا ڪري ٿي. اهڙيون تبديليون سڌيءَ يا اڻ سڌيءَ طرح سان انساني سرگرمين سبب پيدا ٿين ٿيون ۽ اهي هڪ مخصوص ۽ ڊگهي عرصي يعني ڪيترن ڏهاڪن تائين برقرار رهن ٿيون.

عالمي سطح تي گرمي پد (Temperature) ۾ آهستي آهستي واڌارو ٿي رهيو آهي ۽ ان سلسلي ۾ موسمي تبديلين بابت بين الحڪومتي پينل (Intergovernmental Panel on Climate Change) جو چوڻ آهي ته، رڳو گذريل صديءَ دوران عالمي سطح تي گرمي پد ۾ 0.6 ڊگري سينٽي گريڊ واڌارو ٿيو آهي جيڪو هلندڙ صديءَ جي آخر تائين 1.4 ڊگريون سينٽي گريڊ کان 5.8 ڊگريون تائين وڌي وڃڻ جو امڪان آهي.

تبدیلی آب و ہوا کی وجوہات: / آہوا ۾ ایندڙ تبدیلی جا سبب:

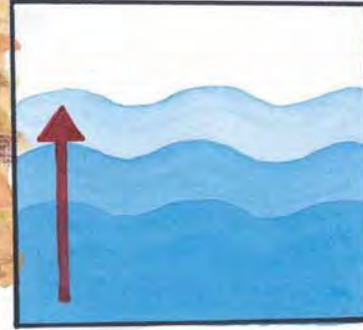
تبدیلیء آب و ہوا کی وجوہات:

تبدیلیء آب و ہوا کی ایک بڑی وجہ عالمی سطح پر درجہ حرارت میں اضافہ یا عالمی حدت ہے جو بنیادی طور پر فضا میں گرین ہاؤس گیسوں کے اخراج کے سبب عمل پزیر ہوتا ہے۔ گرین ہاؤس گیسیں جن میں کاربن ڈائی آکسائیڈ، نائٹریس آکسائیڈ اور میتھین وغیرہ شامل ہیں جو فضا میں شامل ہو کر ایک غلاف کی صورت میں بکھر جاتی ہیں اور کرہ ارض کے گرد ایک گرین ہاؤس جیسا اثر پیدا کرتی ہیں جیسا کہ ایک نرسری اگانے کیلئے زمیندار شیشے یا پلاسٹک کی تہہ چڑھا کر ایک سرنگ نما ڈھانچہ تیار کرتے ہیں تاکہ دھوپ کی تپش اندر داخل ہو کر ایک گرم اور مرطوب فضا کی صورت اختیار کرے، ٹھیک اسی طرح گرین ہاؤس گیسیں فضا میں خارج ہو کر کرہ ارض پر تپش میں اضافہ کرتی ہیں۔ کارخانوں اور چمنیوں سے خارج ہونے والا دھواں، ریفریجریٹر اور ایئر کنڈیشنر سے خارج ہونے والی گیسیں، گاڑیوں کا دھواں اور جنگلات کی کٹائی ایسے عوامل ہیں جو گرین ہاؤس گیسوں میں بے تحاشا اضافے کا سبب بنتے ہیں۔ سائنسی مشاہدات سے یہ بات سامنے آئی ہے کہ 1970ء کی دہائی سے 2004ء تک ان گیسوں کے اخراج میں 70 فیصد اضافہ ہوا ہے اور دنیا کے بڑے صنعت یافتہ ممالک اس صورتحال کے زیادہ ذمہ دار سمجھے جاتے ہیں۔

آبھوا ۾ ایندڙ تبدیلی جا سبب:

آبھوا ۾ پیدا ٿيندڙ تبدیلیء جو هڪ مکيه سبب عالمي سطح تي گرمي پد ۾ واڌارو يا عالمي تپش (global warming) آهي. جيڪا اصل ۾ فضا ۾ گرین هائوس (Green house) گئس جي خارج ٿيڻ سبب پيدا ٿئي ٿي. گرین هائوس گئسون جن ۾ کاربان ڊاءِ آڪسائيڊ، نائٽریس آڪسائيڊ ۽ میتھین وغیرہ اچي وڃن ٿيون فضا ۾ هڪ غلاف جي صورت ۾ پڪڙجي وائي منڊل / هوائي تھہ جي چوگرد هڪ گرین هائوس جهڙو اثر پيدا ڪن ٿيون. جيئن هڪ نرسري لڳائڻ لاءِ زمیندار شيشي يا پلاسٽڪ جو تھہ چاڙهي هڪ سرنگ نما ڍانچو ٺاهيندو آهي ته جيئن اس جي تپش اندر داخل ٿي هڪ گرم ۽ مربوط فضا قائم رکي سگھي. ساڳئي طرح سان، گرین هائوس گئسون به فضا ۾ خارج ٿيڻ کانپوءِ وائي منڊل جي تپش نه رڳو گڏ پر ان ۾ واڌارو به ڪن ٿيون. کارخانن ۽ فنڪٽرين مان خارج ٿيندڙ دونھون، ریفریجریٹر ۽ ایئر کنڊیشنرن مان خارج ٿيندڙ گئسون ۽ موٽر گاڏين جو دونھون ۽ بیلن جي ڪٽائي اهڙيون سرگرميون آهن جيڪي گرین هائوس گئسن ۾ بي حساب واڌاري جو سبب بنجن ٿيون. سائنسي مشاهدن مان ظاهر ٿيو آهي ته 1970ع جي ڏهاڪي کان سال 2004 تائين، اهڙين گئسن جي اخراج ۾ 70 سيڪڙو واڌارو ٿيو آهي. اهڙيءَ سنگين صورتحال پيدا ڪرڻ جو گھڻو ذميوار دنيا جي وڏن وڏن صنعتي ملڪن کي سمجهيو وڃي ٿو.

تبدیلیء آب و ہوا کے اثرات: / آبہوا جي تبديليء جا اثر:

تبدیلیء آب و ہوا کے اثرات:

کرہ ارض پر تبدیلیء آب و ہوا کے نقصان دہ اثرات موسموں میں غیر معمولی تبدیلی اور دیگر قدرتی آفات جیسے سمندری طوفان، سیلاب اور خشک سالی وغیرہ میں اضافے کی صورت میں نمایاں ہونا شروع ہو گئے ہیں۔

تبدیلیء آب و ہوا کی وجہ سے سطح سمندر میں اضافہ ایک پریشان کن عمل سمجھا جاتا ہے اور ایک اندازے کے مطابق 1990ء کے مقابلے میں 2100ء تک یہ اضافہ 0.09 سے 0.88 میٹر تک ہونے کا اندیشہ ہے۔ جس کی وجہ سے کہا جاتا ہے کہ آئندہ چند دہائیوں میں دنیا کے کچھ ساحلی علاقے زیر آب آسکتے ہیں۔ نیز قطب شمالی کے بلند علاقوں میں درجہ حرارت میں اضافے کے اثرات زیادہ دیکھے گئے ہیں جہاں اس کا اثر برف کے ذخائر میں مسلسل کمی کی صورت میں سامنے آیا ہے۔

آبھوا جي تبديليء جا اثر:

زمین جي وائي مندل يعني هوائي تهه ۾ پيدا ٿيندڙ آبھوا جي نقصانڪار اثرن سبب موسمن ۾ غير معمولي تبديليون اچن ٿيون ۽ اهي ڏينھون ڏينھن ڪيترين ئي قدرتي آفتن ۽ شامتن جھڙوڪ سامونڊي طوفانن، ٻوڏن ۽ خشڪ ساليءَ وغيره جي صورت ۾ ظاهر ٿيڻ شروع ٿيون آهن. آبھوا جي تبديليءَ سبب سامونڊي سطح جو چڙھندو رھڻ هڪ خطرناڪ عمل سمجھيو وڃي ٿو. هڪ اندازي مطابق 1990 ع جي پيٽ ۾ سال 2100 تائين اھڙو چاڙھه 0.09 ميٽر کان 0.88 ميٽر تائين پھچڻ جو امڪان آھي جنھن سبب چيو وڃي ٿو تہ ايندڙ ڪن ڏھاڪن ۾ دنيا جا ڪجهه ساحلي علائقا ۽ آباديون پاڻيءَ هيٺ اچي وينديون. ان کانسواءِ اتر قطب جي مٿاھن علائقن ۾ گرميءَ وڌڻ جا وڌيڪ اثر ڏٺا ويا آهن جنھن سبب اتي برف جي ذخيرن ۾ مسلسل گھٽتائي ٿي رھي آھي.

پاکستان میں تبدیلیء آب و ہوا کے منفی اثرات: / متجندڑ آبھوا جو پاکستان تی منفی اثر:

پاڪستان ميں تبديليءَ آب و هوا كے منفي اثرات:

جنوبي ايشيائي ممالڪ جيسے پاڪستان جہاں انساني آبادي كى اڪثريت كا دارومدار زراعت اور ديگر قدرتي وسائل پر ہے اور جہاں لوگوں كى ايك بڑى تعداد ساحلى اور ڈيلٹائى علاقوں ميں قيام پزير ہے، تبديليءَ آب و هوا كے اثرات سے براہ راست متاثر ہو سكتے ہيں۔

سائنسي مشاهدات سے يہ واضح ہوگيا ہے كہ تبديليءَ آب و هوا، زرعى پيداوار ميں كى اور ناموافق موسمى حالات كے سبب فصلوں ميں پھلنے والى بيماريوں كا موجب بنتى ہے۔ نيز پاڪستان كے شمالى پہاڑى سلسلوں ميں موجوده گلشيزز بھى تيزى سے پگھل رہے ہيں جس كى وجہ سے پاڪستان ميں موجوده بيٺھے پانى كے ذخائر ميں كى واقع ہو سكتى ہے۔ درياءَ سندھ/سندھ طاس كے علاقے جو پاڪستاني معيشت ميں ريڑھ كى ہڈى كى حيثيت ركھتے ہيں، تبديليءَ آب و هوا سے متاثر ہو سكتے ہيں۔ نيز ساحلى علاقوں اور درياءوں كے کنارے آباد انساني آبادياں سيلاب سے بھى متاثر ہو سكتى ہيں۔

متجندڙ آبھوا جو پاڪستان تي منفي اثر:

ڏکڻ ايشيا جي ڪيترن ملڪن جھڙوڪ پاڪستان، جتي آدمشماريءَ جو دارومدار زراعت ۽ ٻين ڪيترن قدرتي وسيلن تي آهي ۽ ماڻهن جو هڪ وڏو انگ سامونڊي ڪنارن ۽ ديلتائى علائقن جو رهواسي آهي تن تي متجندڙ آبھوا جو سنئون سڌو ۽ گھرو اثر پوندو.

سائنسي مشاهدن مان اهو به ڏٺو ويو آهي تہ، آبھوا جي تبديليءَ سبب زرعي پيداوار ۾ گھٽتائي اچي ٿي تہ غير موافق موسمي حالتن سبب فصلن ۾ ڪيترن قسمن جون بيماريون پکڙجن ٿيون. ان کانسواءِ، پاڪستان جي ڏاکڻي جابلو سلسلن جا گلشيز تيزيءَ سان رجي رهيا آهن، جنهن سبب پاڪستان ۾ مٺي پاڻيءَ جي ذخيرن ۾ گھٽتائي ٿيندي. سنڌو درياءَ (سنڌ طاس) رستي سيراب ٿيندڙ علائقا، پاڪستان جي معيشت ۾ ڪرنگھي جي حيثيت رکن ٿا اهي آبھوا جي اهڙيءَ پيدا ٿيندڙ تبديلي سبب سخت متاثر ٿي سگھن ٿا. سامونڊي ۽ دريائن جي ڪنارن سان آباد انساني آباديون ۽ سنديون ٻوڏن سبب متاثر ٿي سگھن ٿيون.

انڈس ڏيڻا: تبديليءَ آءِ و هو اءِ مناسبت سے اءِءِ حساس علاءِ: / انڊس ڊيلٽا: آبهوا جي تبديلي جي لحاظ کان هڪ حساس خطو:

انڈس ڊيلٽا: تبديليءَ آف و هو اڪي مناسبت سے اڪي حساس علاقه :

انڊس ڊيلٽا ڪو عالمي سطح تي تبديليءَ آف و هو اڪي تناظر ۾ اڪي غير محفوظ خطو قرار ڏيا ويا آهي. جس ڪي اسباب سطح سمندر ۾ بتدرج اضافو اور دريائے سندھ ڪي پاني ڪي بهاءُ ۾ بے تحاشا ڪي بتائے جاتے آهي۔ انڊس ڊيلٽا، جس ڪا شمار دنيا ڪي پانچ بڑے ڊيلٽاؤن ۾ هوندا آهي اور يهاں ڀر پائے جانے والے تمر ڪي جنگلات دنيا ۾ چھٽي نمبر تي تمر ڪي بڑے جنگلات سمجهے جاتے آهي، اب تباہي ڪا شڪار آهي۔ اڪي اندازے ڪي مطابق 1980ء ڪي دهاڻي ۾ انڊس ڊيلٽا ۾ 160,000 هڪٽر تي تمر ڪي جنگلات پھيلے هونے آهي جو اب ڪم هو ڪر صرف 80,000 هڪٽر ڀر ره گئے آهي۔ انڊس ڊيلٽا ڪي ساحلي علاقن ۾ زراعتي زمين بهي سمندري ڪٽاؤ اور سيم و تھور ڪي وجہ سے تباہي ڪا شڪار آهي۔ جو ڪها جاتا آهي ڪه اب تڪ ڪل 1.2 ملين ايڪڙ ارضي سمندري ڪٽاؤ ڪا شڪار هو چڪي آهي۔ اڪي اندازے ڪي مطابق انڊس ڊيلٽا ڪي ساحلي علاقن ۾ سمندر هر مھيني اوسطاً 9.4 فٽ زرخيز زمين ڪو تباہ ڪر ره آهي۔ گزشتہ چند سالن ۾ سمندري طوفان ڪي اثرات شدت اختيار ڪر چڪے آهي۔ جس ڪي اڪي بڑي وجہ تمر ڪي جنگلات ۾ ڪي بتائي جاتي آهي۔ يي سارے عوامل انڊس ڊيلٽا ڪي باسيون ڪو دوسرے شھري علاقن ڪي طرف نقل مڪاني ڪرڻے ڀر مجبور ڪر رهے آهي۔

انڊس ڊيلٽا: آبهوا جي تبديلي جي لحاظ کان هڪ حساس خطو:

عالمي سطح تي ايندڙ آبهوائي تبديلين جي لحاظ کان انڊس ڊيلٽا ڪي هڪ غير محفوظ خطو قرار ڏنو ويو آهي. جنهن جو ڪارڻ سامونڊي سطح جو آهستي آهستي چڙهندو رهڻ ۽ سنڌوءَ جي وهڪري ۾ بي تحاشا گهٽتائي ٻڌائي وڃي ٿي. انڊس ڊيلٽا جو شمار دنيا جي پنجن وڏن ڊيلٽان ۾ ٿئي ٿو ۽ اتي ٽيندر تمر جي ٻيلن ڪي دنيا جا ڇهون نمبر وڏا ٻيلا سمجهيو وڃي ٿو. هاڻ تباهيءَ جي ڪنديءَ تي آهن هڪ اندازي موجب 1980 جي ڏهاڪي ۾ انڊس ڊيلٽا ۾ 160,000 هڪٽرن تي تمر جا ٻيلا موجود هيا، جيڪي هاڻ گهٽجي گهٽجي رڳو 80,000 هڪٽرن تي وڃي بچيا آهن. انڊس ڊيلٽا جي ساحلي علائقن ۾ آباد زراعتي زمين به سمند جي پائڻ ۽ سمنڊ جي ڪارڻ سبب تباہ ٿي وئي آهي. چيو وڃي ٿو ته، هن وقت تائين سمند 1.2 ملين ايڪڙ زمين ڳڙڪائي ويو آهي. هڪ اندازي موجب، انڊس ڊيلٽا جي ساحلي علائقي ۾ سمند هر مھيني سراسري طور تي 9.4 فوٽ زرخيز زمين ڪي تباہ ڪري رهيو آهي. گذريل ڪيترن سالن کان شديد سامونڊي طوفان لڳڻ جو هڪ وڏو سبب به تمر جي ٻيلن جي گهٽتائي هجڻ ٻڌائي وڃي ٿي. اهڙن مڙني سببن ڪري انڊس ڊيلٽا جا اصلوڪا رهواسي ٻين شھري علائقن ڏانهن لڏپلاڻ ڪرڻ تي مجبور آهن.

سندھ کے ماحولی خطے (Indus Ecoregion) پر تبدیلی آب و ہوا کے اثرات: سندھو ماحولی خطی تی آبهوا جا پوندرا اثر:

سندھ کے ماحولی خطے (Indus Ecoregion) پر تبدیلیء آب و ہوا کے اثرات:

سندھ کا ماحولی خطہ (Indus Ecoregion) اپنے مخصوص جغرافیائی حالات کے پیش نظر متفرق اور منفرد ماحولی نظاموں (Ecosystems) پر مشتمل ہے، جن میں ساحلی علاقے، تمر کے جنگلات، دریائی نیلے اور ریگستانی علاقے شامل ہیں۔ ان میں بیشتر ماحولی نظام تبدیلیء آب و ہوا کے تناظر میں بہت حساس اور نازک قرار دیئے گئے ہیں۔ یہ ماحولی نظام نہ صرف حیاتیاتی تنوع کا مسکن ہیں، بلکہ مقامی آبادیوں کے روزگار اور معاش کے ذرائع بھی۔ تبدیلیء آب و ہوا کے اثرات، جیسے خشک سالی، بے موسم بارشیں، سیلاب و طوفان، درجہ حرارت میں اضافہ ان ماحولی نظاموں پر گہرے اثرات مرتب کرتے ہیں جن کے نقصان وہ نتائج درج ذیل صورتوں میں نمایاں ہیں۔

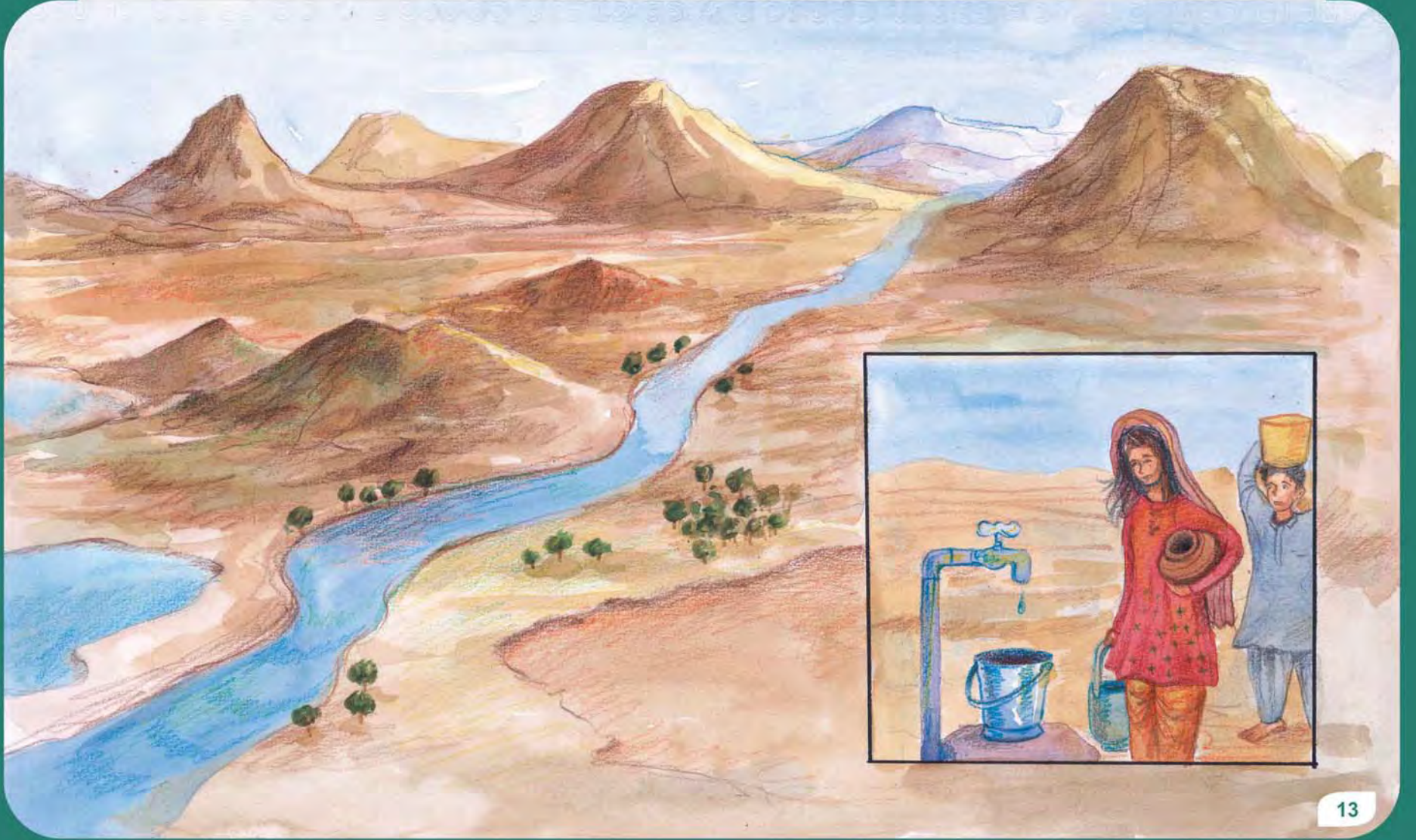
- ﴿ مٹیھے پانی کی جھیلوں کا خشکی میں تبدیل ہو جانا ﴾
- ﴿ پانی کے بہاؤ میں کمی کی وجہ سے دریائی نیلوں (جنگلات) کی تباہی ﴾
- ﴿ مانی گیری کی صنعت پر منفی اثرات ﴾
- ﴿ تمر کے جنگلات کا خاتمہ ﴾
- ﴿ زرعی پیداوار میں کمی ﴾

سندھ ماحولی خطی تی آبهوا جا پوندتر اثر:

سندھ ماحولی خطو پنهنجي مخصوص جاگرافيائي بيھڪ ۽ حالتن سبب انيڪ ۽ منفرد ماحولي سرشتن جو هڪ پندار آهي جن ۾ ساحلي علائقا، تمر جا ٻيلا، دريائي ۽ ريگستاني علائقا اچي وڃن ٿا جن مان ڪيترائي ماحولي سرشتا، آبهوا جي تبديليءَ جي لحاظ کان گهڻا حساس ۽ نازڪ قرار ڏنا ويا آهن. اهڙا ماحولي سرشتا نه رڳو گوناگو جيوت جا ماڳ آهن پر مقامي آبادين جي روزگار ۽ پيٽ گذر جو ذريعو به آهن. آبهوا جا پيدا ٿيندڙ ڪيترا اثر جهڙوڪ: خشڪ سالي، بي موسمي برساتون، ٻوڏون، طوفان ۽ گرمي ۾ ٿيندڙ واڌارو، اهڙن ماحولي سرشتن تي گهڻو ۽ گهرو اثر وجهن ٿا جن جا هاجيڪار اثر هيٺين صورتن ۾ ڪر ڪن ٿا:

- مٺي پاڻيءَ جي ڍنڍن جو خشڪيءَ ۾ متجبي وڃڻ.
- پاڻيءَ جي وهڪري ۾ گهٽتائي سبب دريائي ٻيلن جو تباھ ٿيڻ.
- مچي جي پيداوار ۽ واپار تي ناڪاري اثر پوڻ.
- تمر جي ٻيلن جو ختم ٿيڻ.
- زرعي پيداوار ۾ گهٽتائي اچڻ.

تبدیلیء آب و ہوا اور بیٹھے پانی کی دستیابی: آبهوا جي تبديلي ۽ منو پاڻي:

تبدیلی آب و ہوا اور میٹھے پانی کی دستیابی:

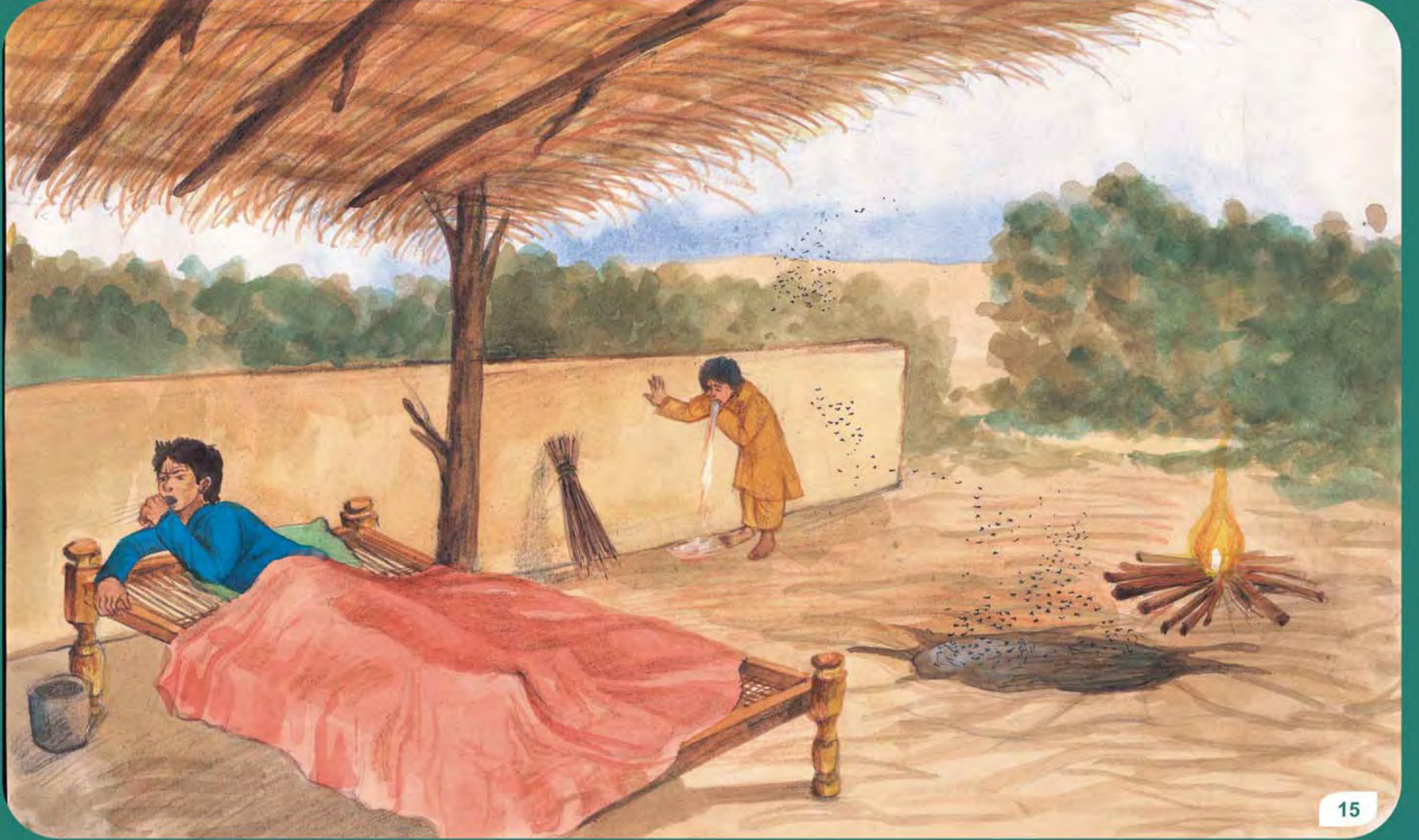
پاکستان میں فی کس پانی کی دستیابی میں تیزی سے کمی واقع ہو رہی ہے اور وائٹرائٹڈ پاور ڈیولپمنٹ اتھارٹی (WAPDA) کے مطابق فی کس پانی کی دستیابی 1951ء میں 5260 مکعب میٹر تھی جو اب کم ہو کر 2006ء میں صرف 1100 مکعب میٹر رہ گئی ہے اور امکان ظاہر کیا گیا ہے کہ طلب میں اضافہ اور عالمی حدت جیسے عوامل پانی کی دستیابی میں مزید کمی کا موجب بن سکتے ہیں۔

درجہ حرارت میں بتدریج اضافہ اور ہوا میں نمی کے تناسب میں تغیر و تبدیلی جیسے عوامل پاکستان کے شمالی پہاڑی سلسلوں میں موجود برف کے ذخائر میں کمی کا سبب بن سکتے ہیں اور حال ہی میں یہ دیکھا گیا ہے کہ ہمارے گلیشیرز پگھل رہے ہیں جس کے نتیجے میں فی الوقت دریاؤں میں سیلاب کے خدشات زیادہ ہیں اور مستقبل میں جب گلیشیرز پگھل کر سکڑتے جائیں گے تو پانی کی دستیابی میں مزید کمی واقع ہو سکتی ہے۔ دریاؤں میں پانی کی کمی پاکستان جیسے زرعی ملک کیلئے کسی بھی تباہی سے کم نہیں، نیز یہ صورتحال ملک میں توانائی کی پیداوار میں بھی کمی لاحق کر سکتی ہے۔

آبہوا جي تبديلي ۽ مٺو پاڻي:

پاکستان ۾ في فرد پاڻي جي دستيابيءَ ۾ تيزيءَ سان گهٽتائي ٿي رهي آهي. واپدا (WAPDA) مطابق 1951ع ۾ في فرد لاءِ پاڻي، 5260 هم چورس ميٽر جي حساب سان موجود هيو، جيڪو هاڻ، سال 2006 تائين گهٽجي رڳو 1100 هم چورس ميٽر وڃي بچيو آهي. ساڳئي وقت امڪان آهي ته پاڻيءَ جي گهرج ۾ ڏينهن ڏينهن ٿيندڙ واڌارو ۽ عالمي تپش جهڙين ڳالهين سبب، پاڻيءَ جي دستيابيءَ ۾ وڌيڪ گهٽتائي ٿي سگهي ٿي. گرمي ۽ تپش ۾ ٿيندڙ مسلسل واڌارو ۽ هوا ۾ موجود گهم جي تناسب ۾ ٿيندڙ تبديلين سبب، پاڪستان جي اترئين جابلو سلسلن ۾ موجود برف جي ذخيرن ۾ گهٽتائي جو ڪارڻ ٿي سگهن ٿا ۽ تازو مشاهدو به ڪيو ويو آهي ته اسان جا گلنشيز گهٽجي رهيا آهن. جنهنڪري ڪجهه وقت لاءِ دريائن ۾ ٻوڏن اچڻ جو گهمو خطرو آهي ۽ مستقبل ۾ جڏهن گلنشيز پگهرجي پاڻي ٿي ختم ٿي ويندا تڏهن پاڻي جي وڌيڪ اٿاڻ پيدا ٿي سگهي ٿي. دريائن ۾ پاڻيءَ جي کوٽ يا اٿاڻ پاڪستان جهڙي زرعي ملڪ لاءِ، ڪنهن به صورت ۾ تباهيءَ کان گهٽ ثابت نه ٿيندي. ان کانسواءِ اهڙيءَ صورتحال سبب ملڪ ۾ توانائيءَ جي پيداوار به گهٽجي سگهي ٿي.

تبدیلیء آب و ہوا اور حفظان صحت کے مسائل: آبهوا جي تبديلي ۽ صحت سنڀال جا مسئلا:

تبدیلیء آب و ہوا اور حفظان صحت کے مسائل:

تبدیلیء آب و ہوا جہاں دیگر نقصان دہ اثرات کا موجب بن رہی ہے وہاں امکان ظاہر کیا جاتا ہے کہ اس کی وجہ سے خوراک کے ذرائع میں کمی، قدرتی آفات میں مسلسل اضافہ اور گرمی کی شدت میں اضافہ جیسے مسائل بھی پیدا ہو سکتے ہیں جو موذی امراض جیسے ملیریا، ٹائیفائیڈ اور ڈینگی وغیرہ کے پھیلنے کا سبب بن سکتے ہیں نیز گرم و مرطوب آب و ہوا ان جیسی بیماریوں کے پھیلاؤ کیلئے موافق حالات پیدا کر سکتی ہے۔ اس صورتحال میں جہاں حفظان صحت پر ملکی اخراجات جو پہلے سے تقریباً 1 ارب ڈالر سے تجاوز کر چکے ہیں اور بھی زیادہ ہو سکتے ہیں جس سے ملکی معیشت میں کمی اور غربت میں اضافے کے امکانات زیادہ ہو سکتے ہیں۔

آبہوا جي تبديلي ۽ صحت سنڀال جا مسئلا:

آبہوا جي تبديلي سبب جتي ٻيا ڪيترا هاجيڪار اثر پيدا ٿي رهيا آهن اتي اهو خدشو به ظاهر ڪيو پيو وڃي ته ان سبب کاڌ خوراڪ ۾ گهٽتائي ايندي، قدرتي آفتن ۾ مسلسل واڌارو ٿيندو ته تپش ۾ اضافي سبب به مسئلا پيدا ٿي سگهن ٿا. جيڪي اڳتي هلي ڪيترن قسمن جون موذی بیماریون جهڙوڪ: ملیریا، ٹائیفائیڈ ۽ دینگی وغیرہ جي پکڙجڻ جو سبب بڻجي سگهن ٿيون. گرم ۽ معتدل آبہوا اهڙين بيمارين جي جي پکڙجڻ لاءِ موافق حالتون پيدا ڪري ٿي.

اهڙي صورتحال ۾ جڏهن صحت سنڀال تي ملڪي خرچ جيڪو اڳ ۾ تقريباً 1 ارب ڊالرن کان به ڇڙهي چڪو آهي، ان ۾ اڃان به گهڻو واڌارو ٿي سگهي ٿو. جنهن سبب ملڪي معيشت ۾ گهٽتائي ۽ غربت ۾ اڃان به وڌيڪ واڌاري ٿيڻ جا امڪان ٿي سگهن ٿا.

تبدیلی آب و ہوا کے اثرات کو کم یا زائل کرنے کیلئے اقدامات: آبهواجی ہاجیکار اٹرن کی گھت یا ختم کرن لاء قدم:

تبدیلیء آب و هوا کے اثرات کو کم یا زائل کرنے کیلئے اقدامات:

تبدیلیء آب و هوا کی وجوہات یا اثرات کو یکسر ختم کرنا ممکن نہیں کیوں کہ تبدیلی کی یہ موجودہ صورتحال کئی صدیوں کے دوران وقوع پذیر ہوئی ہے لیکن کوشش یہ کی جاسکتی ہے کہ انسان اپنے رہن سہن اور طرز زندگی میں ایسی تبدیلی لائے جس سے بدلتے ہوئے موسموں اور آب و ہوا کیساتھ موافقت پیدا ہو سکے اور ساتھ ہی ساتھ ان وجوہات اور اثرات میں بتدریج کمی واقع ہو سکے۔ پاکستان جیسے ممالک میں تبدیلیء آب و ہوا سے نبرد آزما ہونے کیلئے دو طرح کے اقدامات ہو سکتے ہیں۔

اول دریا کے بالائی علاقوں میں تبدیلیء آب و ہوا کی وجوہات اور اثرات کو کم یا زائل کرنے کیلئے اقدامات اور دوم دریا کے زیریں علاقوں میں انسانی سرگرمیوں یا رہن سہن کا تبدیلیء آب و ہوا کے ساتھ موافقت پیدا کرنے کیلئے اقدامات جن کے ذریعے تبدیلیء آب و ہوا کے ممکنہ اثرات کو کم سے کم کیا جاسکے۔

تبدیلیء آب و ہوا کے تناظر میں حساس معاملات جیسے پانی کے وسائل، زراعت و خوراک اور حساس ماحولی نظام (جیسے پہاڑ اور ڈیلٹائی علاقے) فی الفور توجہ کے حامل ہیں۔

آبھوا جي هاچيڪار اٿرن کي گهٽ يا ختم ڪرڻ لاءِ قدم:

متجندڙ آبھوا جي ڪارڻن يا اٿرن کي بلڪل ختم ڪرڻ ممڪن ناھي ڇو تہ، اھڙي متجندڙ صورتحال ڪيترين صدين دوران پيدا ٿيندي رھي آھي. جڏھن تہ اھڙيون ڪوششون ڪري سگھجن ٿيون تہ جيئن اسان پنھنجي رھڻي ڪھڻي ۽ زندگي جي طور طريقن ۾ تبديليون آڻي، متجندڙ موسمن ۽ آبھوا سان موافقت پيدا ڪري سگھون، ائين ڪرڻ سان ساڳئي وقت انھن ڪارڻن ۽ اٿرن ۾ بہ آھستي آھستي گھٽتائي اچي سگھي ٿي. پاڪستان جھڙي ملڪ ۾ متجندڙ آبھوا جي تبديليءَ سان منھن ڏيڻ لاءِ ٻن قسمن جا اپاءَ وٺي سگھجن ٿا: پھريون، درياءَ جي مٿئين علائقن ۾ انھن سببن ۽ اٿرن کي گھٽائڻ يا ڏاڻل ڪرڻ جيڪي آبھوا جي تبديليءَ جو ڪارڻ ٿين ٿا ۽ ٻيو، درياءَ جي هيٺاھن علائقن ۾ انساني سرگرمين يا رھڻ جا طور طريقا متجندڙ آبھوا سان ٺھڪائڻ رستي آبھوا جي پيدا ٿيندڙ ممڪن اٿرن کي وڌ ۾ وڌ گھٽائي سگھجي ٿو. آبھوا جي تبديليءَ جي لحاظ کان ڪن حساس پھلوئن جھڙوڪ: پاڻيءَ جي وسيلن، زراعت، کاڌ خوراڪ ۽ حساس ماحولي سرشتن (مثلاً: جابلو ۽ ديھتائي علائقا) ڏانھن ترت ڌيان ڏيڻ جي ضرورت آھي.

پانی کے وسائل کو تحفظ دینے کیلئے اقدامات: پاڻيءَ جي وسيلن کي سانڍڻ جا اپاءَ:

پانی کے وسائل کو تحفظ دینے کیلئے اقدامات:

- ❖ زراعت میں پانی کے استعمال کو موثر بنانا اور ضائع ہونے سے بچانا۔
- ❖ چھوٹے اور درمیانہ سائز کے ڈیمز تعمیر کرنا اور بارش یا سیلاب کے دنوں میں پانی ذخیرہ کرنے کیلئے اقدامات کرنا۔
- ❖ جنگلات میں اضافہ کرنا تاکہ زیر زمین پانی کی مناسب مقدار کو برقرار رکھا جاسکے۔
- ❖ ضائع شدہ یا گندے پانی کو دوبارہ استعمال کے قابل بنانے کیلئے اقدامات۔
- ❖ مختلف صنعتوں میں پانی کے استعمال سے متعلق قوانین کی پاسداری۔
- ❖ دریائے سندھ کے پانی کو انڈس ڈیلٹا میں مناسب مقدار میں چھوڑنے کیلئے اقدامات۔

پاڻيءَ جي وسيلن کي سانڍڻ جا اپاءَ:

- زراعت لاءِ پاڻيءَ جو موثر طريقي سان استعمال ڪرڻ ۽ ضايع ٿيڻ کان بچائڻ.
- ننڍا ۽ وچولي سائيز جا ڊئم اڏڻ ۽ برسات يا ٻوڏن جي ڏينهن ۾ پاڻي گڏ ڪرڻ.
- ٻيلن ۾ واڌارو ڪرڻ ته جيئن جر جي پاڻيءَ جي مناسب مقدار کي برقرار رکي سگهجي.
- گندي پاڻيءَ کي ٻيهر استعمال لائق بنائڻ.
- مختلف قسم جي صنعتن ۾ پاڻيءَ جي استعمال تي نظر رکڻ جا قانون جوڙڻ.
- انڊس ڊيلٽا ۾ سنڌو درياءَ جو پاڻي مناسب مقدار ۾ ڇڏڻ لاءِ جوڳا اپاءَ وٺڻ.

زرعي پيداوار کي بهتر بنائڻ لاءِ اپاءَ: زرعي پيداوار کي بهتر بنائڻ لاءِ اقدامات:

زرعي پيداوار کي بهتر بنائڻ کي لاءِ اقدامات:

- ❖ موسمي تبديليون کي مدنظر رکھڻ ۽ فصلن کي صحيح وقت تي ڪرائڻ.
- ❖ فصلن کي اڳي اڻ ڪٽيل ۽ خشڪ سالي ۽ گرمي کي شدت کي برداشت ڪرڻ.
- ❖ ملڪي سطح تي خوراڪ کي ذخيرو ڪرڻ ۽ موثر ۽ ڊيريٽو ڪرڻ.
- ❖ مال موٽڻ کي خوراڪ کي متبادل ذريعو تلاش ڪرڻ.
- ❖ مال موٽڻ کي اڳي نسل کي فروغ ڏيڻ ۽ نسل کي تبديل ڪرڻ ۽ نسل کي تبديل ڪرڻ.

زرعي پيداوار کي بهتر بنائڻ لاءِ اپاءَ:

- موسمي تبديلي کي مدنظر رکھڻ ۽ فصلن کي صحيح وقت تي ڪرائڻ.
- فصلن کي اڳي اڻ ڪٽيل ۽ خشڪ سالي ۽ گرمي کي شدت کي برداشت ڪرڻ.
- ملڪي سطح تي خوراڪ کي ذخيرو ڪرڻ ۽ موثر ۽ ڊيريٽو ڪرڻ.
- مال لاءِ چاري جا متبادل ذريعا ڳولڻ.
- مال جي اڳي نسل کي فروغ ڏيڻ ۽ نسل کي تبديل ڪرڻ ۽ نسل کي تبديل ڪرڻ.

انڈس ڈيلٽا ميں تبديليءَ آب و هوا سے بچاؤ کيلئے ممکنہ قدامت: انڊس ڊيلٽا ۾ آبهوا جي تبديليءَ لاءِ ممڪن اپاءَ وٺڻ:

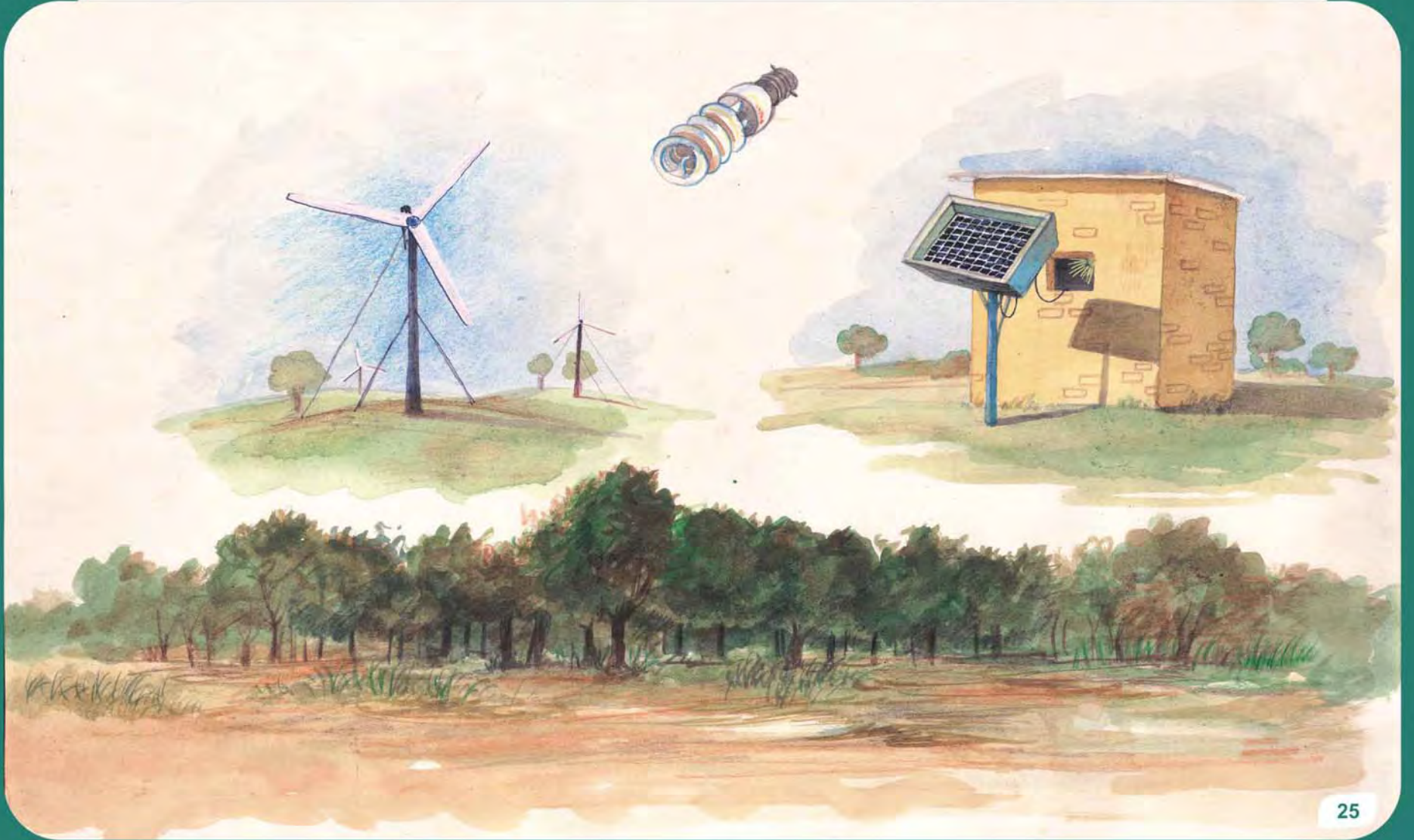
انڊس ڊيلٽا ۾ تبديليءَ آب و هوا سے بچاؤ کیلئے ممکنہ اقدامات:

- ❖ قدرتی آفات جیسے سمندری طوفان سے بروقت آگاہ رہنے کے لئے موثر نظام کا موجود ہونا۔
- ❖ قدرتی آفات سے نبرد آزما ہونے کیلئے ایک قابل اعتبار نظام کی موجودگی نیز اس سلسلے میں مقامی آبادی کی صلاحیتوں میں اضافہ۔
- ❖ ساحل سمندر کو کٹاؤ سے بچانے کیلئے موثر اقدامات جیسے بند باندھنا۔
- ❖ تمر کے جنگلات کی کٹائی پر مکمل پابندی اور جنگل بانی کیلئے موثر اقدامات۔
- ❖ دریائے سندھ سے ڈیلٹائی علاقوں میں ایک خاص مقدار میں پانی کے بہاؤ کو یقینی بنانا۔

انڊس ڊيلٽا ۾ آبھوا جي تبديليءَ لاءِ ممڪن اپاءَ وٺڻ:

- قدرتی آفتون جھڙوڪ: سامونڊي طوفانن وغيره کان بروقت آگاه ڪرڻ ۽ خبردار رهڻ لاءِ موثر ۽ اعتبار جوڳي سرشتي جو هجڻ ته ساڳئي وقت مقامي برادرين جي صلاحيتن ۾ به سڌارو ۽ واڌارو آڻڻ.
- برادرين جي آڌار تي موسمي تبديلين جون رٿائون جوڙڻ ۽ هلائڻ.
- سمند ڪناري کي کاڌ کان بچائڻ لاءِ، بندن ٻڌڻ جھڙا موثر اپاءَ وٺڻ.
- تمر جي واڌيءَ تي مڪمل بندش هڻڻ ۽ پيلن وڌائڻ لاءِ موثر قدم ڪڍڻ.
- سنڌو درياءَ مان ڊيلٽائي علائقي ۾ پاڻيءَ جي هڪ مخصوص مقدار وهائڻ کي يقيني بنائڻ.

توانائی کے متبادل ذرائع کو فروغ دینے کیلئے اقدامات: توانائی جي نعم البدل طريقن کي زور وٺرائڻ لاءِ اپاءَ وٺڻ:

توانائی کے متبادل ذرائع کو فروغ دینے کیلئے اقدامات:

- زیادہ سے زیادہ Wind Turbines لگانے کیلئے اقدامات کرنا۔
- شمسی توانائی (Solar Energy) کے فروغ کیلئے اقدامات۔
- Biogas Plants کے ذریعے گھروں کے اندر بجلی پیدا کرنے کیلئے اقدامات۔
- جنگلات کا تحفظ اور زیادہ درخت اُگانا۔

توانائی جي نعم البدل طریقن کي زور وٺرائڻ لاءِ اپاءَ وٺڻ:

- وڌ ۾ وڌ پن چڪيون (Wind Mills) هڻڻ لاءِ ڪوششون ڪرڻ.
- شمسي توانائي (Solar Energy) کي عام ڪرڻ.
- بايوگئس پلانٽن (Biogas Plants) رستي گهرن ۾ بجلي پيدا ڪرڻ لاءِ ڪوششون ڪرڻ.
- ٻيلن جو تحفظ ڪرڻ ۽ وڌ ۾ وڌ وڻ پوکڻ.